

Pilkusta ja virkerakenteesta

Virittäjän viime vihkossa s. 284—285 käytti prof. Valentin Kiparsky puheenvuoron 2. vihkon Kielemme käytäntö-osastossa olleen kirjoitelmani »Vikaan menneitä virkkeitä» johdosta. Hänen huomionsa oli kiintynyt kolmeen esimerkki-virkkeeseeni, joiden selittäväksi tarkoitettu relatiivilause pyrkii helposti hahmotumaan rajoittavaksi. Sellainen oli mm. seuraava: »Hakemukset, joita ei palauteta, on postitettava osoitteeseen — —.» Olin huomauttanut, että restriktiiviseen hahmotukseen vetää tässä lähinnä virkkeen asiasisältö: korva ei ole varautunut siihen, että selittävässä relatiivilauseessa esitetään samanveroista asiaa kuin hallitsevassa lauseessa. Oma neuvoni oli, että tällainen paperinen rakenne olisi hahmotusvaikeuksien välttämiseksi paras purkaa kahdeksi rinnakkaiseksi päälauseeksi: »Hakemuksia ei palauteta. Ne on postitettava osoitteeseen — —.» (Vielä parempi ehkä olisi päinvastainen, asioiden luontaisen kulun mukainen järjestys: »Hakemukset on postitettava osoitteeseen — —. Niitä ei palauteta.»)

Kiparsky mainitsee, että olin ehkä itsekini tietämättäni tullut tässä »koskettaneeksi erästä hyvin tärkeätä pilkutusongelmaa, joka on vanhastaan tuttu kaikille ranskan kielen harrastajille, nimittäin rajoittavien ja selittävien relatiivilauseiden erottamista kirjoituksessa». Ranskassahan vain selittävät relatiivilauseet erotetaan muusta virkkeestä pilkulla, rajoittavia ei. Hän myöntää, »että tämän ranskalaismallisen pilkutuksen käyttö vaatii enemmän ajatustyötä ja siis henkistä ponnistusta kuin saksalais-venäläis-suomalainen mekaaninen pilkutusääntö, joka vaatii pilkkua jokaisen relatiivilauseen eteen, mutta aivan viime vuosina on [mm. romanian kielessä] havaittu edellisen tarjoamia eräitä etuja, mm. että relatiivilause voidaan hahmotella rajoittavaksi». Fennistien pohdittavaksi Ki-

parsky vihdoin esittää, »voisiko suomesakin ottaa käyttöön ranskalaismallisen pilkutusäännön, joka auttaisi erottamaan rajoittavat relatiivilauseet selittävästä».

Asia ei ole suomen kielen harrastajille uusi. E. A. Saarimaa hipaisi sitä jo Vir. 1946 s. 77, kun hän huomautti, että »kieliopillis-loogillinen pilkutus voi paloitella virkkeen, esim. *Kaikki elämä, jota uhkasi kiihtuminen, kärsiminen, kaikki, mikä tarvitsi apua, vetosi häneen.* Virke on selvempi, jos pilkkuja vähennetään: *Kaikki elämä jota uhkasi kiihtuminen, kärsiminen, kaikki mikä tarvitsi apua vetosi häneen.*» Niin kuin näkyy, Saarimaan karsimat pilkut olivat juuri rajoittavien relatiivilauseiden ympärillä. Kieltämättä houkutus tämäntapaiseen kevennykseen pilkkuja vähentämällä on melkoinen, ja itsekin lienen tuommoisen houkutuksen edessä joskus langennut. Mutta asialla on myös toinen puoli: kannattaako tällaista tapaa ruveta ajamaan pilkkusääntöjen vakinaiseksi osaksi? Olen ottanut tähän kysymyksen kantaa Vir. 1972 s. 283 käsitellessäni suomen pilkkusääntöjen mahdollista uudemista, ja ehkä saan lainata tähän kokonaisen kappaleen silloista ajatuksenkulkuani:

Vähäpätöisyydestään huolimatta pilkku on instrumentti, jolla voi tehdä ihmeitä. Ilmeistä on sekin, että taitava kirjoittaja voi tavanomaista vapaammin pilkuttamalla synnyttää erinomaisen lukukelpoista tekstiä. Kielenhuollon on ohjeita antaessaan kuitenkin pakko ottaa huomioon myös ne, joiden käsissä vapaus johtaisi pikemmin neuvottomuuteen, huolimattomuuteen ja viime kädessä tekstin lukukelpoisuuden huononemiseen. Osittaisesta mekaanisuudestaan huolimatta nykyinen järjestelmä on osoittautunut melko toimintakykyiseksi, ja siksi tuntuu tuskin aiheelliselta ehdottaa siihen ainakaan jyrkkiä muutoksia. Tuollainen jyrkkä muutos olisi esim. pilkun poisjättö relatiivilauseiden edeltä. Sen ehdottajat eivät ehkä ole muistaneet, että »vapaasti» pilkuttavien kielten englannin ja ranskan vapaus on tässä kohden suhteellinen: pilkku on tapana jättää pois vain ns. rajoittavien relatiivilauseiden edeltä, selittävien relatiivilauseiden edellä se säilyy. Tämä käytäntö on kaunis ja ilmaisukykyinen, mutta se

vaatii kirjoittajalta myös sellaista harjaannusta, jonka saavuttaminen on paljon suuremman vaivan takana kuin mekaanisen pilkkutuksen oppiminen.

Pysyisin tuolloisella kannallani jatkuvasti. Ellei muu siihen pakottaisi, niin ainakin äidinkielen skandaalimaisen vähäiset tuntimäärät peruskoulun yläasteella. Opettajat tuskin ehtisivät selvittää monien tärkeämpien asioiden ohessa, mikä ero on rajoittavalla ja selittävällä relatiivilauseella, ja vaikka ehtisivätkin, oppi ei varmaan pystyisi kaikkien päähän. Tietysti voidaan ajatella annettavaksi sellainen ylimalkainen ohje, että pilkkua yleensäkin käytetään vain selvyuden vaatiessa. Esim. ruotsissa pilkkusääntöjä on parin viime vuosikymmenen kuluessa järjestelmällisesti väljennetty niin, että kielenhuollossa ja kouluopetuksessa ei kouraan ole jäänyt paljon muuta kuin tämä yleisohje. Vaistokkaat kielenkäyttäjät pystyvät pilkuttamaan senkin varassa, mutta kaikkien vaisto ei ole yhtä hyvä, ja niinpä esim. ruotsalaisessa sanomalehtitekstissä (varsinkin emämaassa mutta nyt jo Suomessakin) näkee yhtenään seuraavan tapaista pilkutusta tai pikemmin pilkutontamista:

»De flesta floder som rinner upp i Himalaya hade svämmat över sina bräddar och död och förstörelse har även drabbat Indien från Kashmir i nordväst till Assam i öst.» (Hufvudstadsbladet 13. 8. 1973; kumman och-sanan kohdalta alkaa uusi päälause?)

»Med anledning av att utbyggnadstakten inom vissa sektorer av det åländska näringslivet är så kraftig att uttalanden gjorts om att samhällsbalansen redan nu är rubbad och att utbyggnadstakten bör anpassas till den uppgjorda målsättningen har landskapsstyrelsen för att närmare kartlägga arbetskraftsituationen beslutat förstärka arbetskraftsbyråns personella resurser så att en effektivare arbetskraftförmedling som även omfattar de andra nordiska länderna kunde åstadkommas.» (Hbl 19. 4. 1973; 60-sanainen monialistinen virke, jonka jäsenytymistä helpottamassa ei ole ainoakaan pilkkua.)

Näistä umpimähkään valituista ruotsalaisista esimerkeistä ei tosin näy se, mihin äärimmäisiin seurauksiin »vapaa» pilku-

tus voi johtaa relatiivilauseiden yhteydessä. Näytteitä siitä löytää sitä vastoin vaikkapa uusimmasta suomalaisesta kaunokirjallisuudesta. Eräässä äskettäisessä romaanissa, kustantajan mukaan aikamme suurimpiin suomalaisiin eepoksiin kuuluvassa, on kirjailija vähentänyt pilkkuja roppakädellä. Relatiivilauseiden edeltä ne melkein aina puuttuvat siihen tapaan kuin seuraavissa esimerkeissä:

»Ne tökkivät minut sisään, ja se nahkatakkiainen joka oli suurin pomo, näytti kuin olisi varma että valehtelen.»

»Lumi tuli maahan ja Mauri lossin takaa alkoi kulkea suksilla, ja *moni muu joilla* oli yli viisi kilometriä koululle.»

»— — puoluemieshän minä kaikesta huolimatta olen minäkin sentään ollut vaikka nykyään siitä halveksituimmasta päästä, koska minulla ei koskaan voi tulla olemaan edes *sitä asemaa mikä* virallisella loikkarilla voi olla Suomessa ja *sen muistelmakirjallisuudessa jota* porvarilehdet nyt kilvan kiittelevät.»

»Äiti heilutti ikkunasta. Asemasillalla seisoi *luutnantti joka* teki kunniaa.»

Esimerkeistä näkyy, että osa pilkuttomista relatiivilauseista on rajoittavia. Mutta niistä näkyy myös, että saman tien ovat saaneet mennä selittävänkin relatiivilauseen pilkut. On siis heitetty lapsi pesuveden mukana.

Kaikkiaan näyttää siltä, että gallialainen pilkkuhenkyyvyys on tuskin helposti istutettavissa suomen karuun maaperään. Saadaan toistaiseksi olla tyytyväisiä, kunhan kirjoittajat jotenkuten hallitsevat edes totunnaisten saksalais-venäläisen pilkkujärjestelmämme. Koneellinen se on ja paljolti redundantti, mutta sen pääpiirteet voi sentään peruskoululainenkin oppia, ja tärkeintä on, että kirjoittaja ja lukija tuntevat olonsa sen parissa turvallisiksi. Toinen asia sitten on se, mistä jo edellisessä kirjoituksessani huomautin: selittävät relatiivilauseet ovat usein kirjallisen kankeita ja harhauttaviakin, ja semmoissa tapauksissa niitä olisi koettava välttää. Valaiseva on viime kerralla mainitsemani esimerkki:

»Yhdistys, joka ei harjoita liiketoimintaa, voi toimintansa tukemiseksi toimeenpanna arpajaisia ja rahankeräyksiä sekä omistaa aineellista ja aineetonta omaisuutta.»

Vaikka relatiivilauseen ympärillä tässä on pilkut, sitä on niin vaikea ymmärtää selittäväksi, että prof. Kiparsky esittää sille pilkutonta asiaa: »Yhdistys joka ei harjoita liiketoimintaa voi toimintansa tukemiseksi toimeenpanna arpajaisia ja rahankeräyksiä — —». Hänen perustelunsa on: »tässähän on nimenomaan kysymys ainoastaan sellaisista yhdistyksistä, jotka eivät harjoita liiketoimintaa.» Niin tosiaan luulisi, mutta kuten Vir. 2/1974 s. 215 mainitsin, ote on peräisin erään tietyn yhdistyksen sääntöluonnoksesta ja ainakin laajempi konteksti osoittaa, että relatiivilause tässä on selittävä eikä rajoittava. Selvempää olisikin hajottaa virke kahtia: »Yhdistys ei harjoita liiketoimintaa. Toimintansa tukemiseksi se (kuitenkin) voi toimeenpanna arpajaisia ja rahankeräyksiä — —.» Opitaan siis, että välimerkinnällä voi osoittaa yhtä ja toista mutta ei poistaa virkerakenteen yleistä viallisuutta.

Terho Itkonen